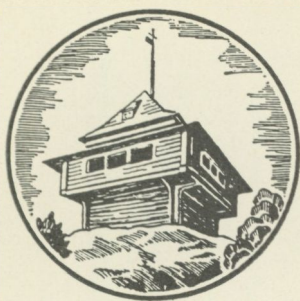

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1947**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1947

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM • GÖSTA BERG • ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslaget: Kåsa med årtalet 1681 och ätterna Kurcks och Kags vapen, åsyftande landshövdingen i Skaraborgs län, friherre Gabriel Kurck, och hans maka Beata Kagg. Denna typ av dryckeskärl är föremål för en undersökning av A. Hirsjärvi (sid. 57). Nordiska museet 5,129.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1947
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

BOGESUNDS SLOTT

av Erik Fant

Bogesunds slott, som i dessa dagar skall övertagas av svenska staten tillika med den stora egendomen, är i många avseenden en märklig byggnad.

Här skall ej i detalj redogöras för egendomens historia. Denna uppsats avser blott att vara en kortfattad studie och summarisk beskrivning av slottet såsom komplement till de uppmättningsarbeten, som hösten 1946 gjordes under författarens ledning på uppdrag av Kungl. Byggnadsstyrelsen. Arkivstudier ha ej företagits — uppgifter ha blott hämtats ur den tillgängliga litteraturen.

Huset består av en kärna byggd omkring 1650. Den flankeras av fyra hörntorn, uppförda på 1860-talet, då även andra betydelsefulla tillägg gjordes och slottets yttre helt omdanades. Dessemellan hade inredningsarbeten under skilda tider företagits, såsom var vanligt på större herresäten, varigenom interiörerna kommit att uppvisa en provkarta av detaljer från olika stilperioder.

Per Brahe d. y. ärvde 1630 egendomen efter sin fader Abraham Brahe, vilken residerade på Rydboholm, och gjorde den omkring 1644 till säteri. Det hus som han här lät bygga är avbildat i *Svecia Antiqua*. Det dominerande läget med vidsträckt utsikt över skärgården kring Vaxholm återges på ett bestickande sätt liksom en trädgårdsanläggning, varav dock intet finnes kvar. Nu är omgivningen helt igenväxt av snårig vegetation, och blott svaga spår synas av en förvuxen fruktträdgård. Söder och väster om huset synas på sticket en del smärre byggnader, som kanske funnits på egendomen före det stora nybygget, att döma av deras ålderdomliga arkitektur.

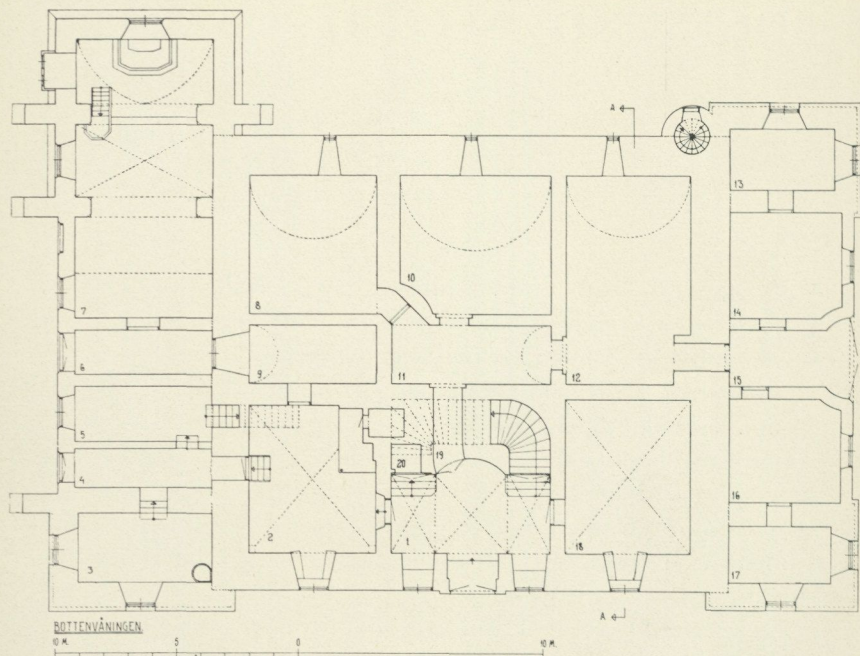

Bild 1. Bogesund, plan av bottenvåningen. Skala 1 : 300. Uppmättn. av förf. 1946.

Trädgårdsanläggningen är på Svecia-sticket lagd kring huset på dess norra, östra och södra sida, bild 8. Mot väster begränsas den mot den högre belägna borggården av en terrass med barriär, som ligger i västra fasadens liv, och i vilken två lusthus äro inkomponerade. Barriären synes ha gått runt borggården, vilket framgår av Dahlbergs teckning för sticket. Trädgårdsplanen synes vara uppdelad i kvadratiske kvarter, i vilka rika häckbroderier lagts in. Symmetrien brytes av de nyssnämnda byggnaderna på södra sidan, vilka helt oorganiskt äro inplacerade.

Anläggningen hör till den holländsk-franska typ, som Karling kallar den samkomponerade trädgården. Såväl Simon de la Vallée, verksam i Sverige 1637—42, som hans elev Nico-

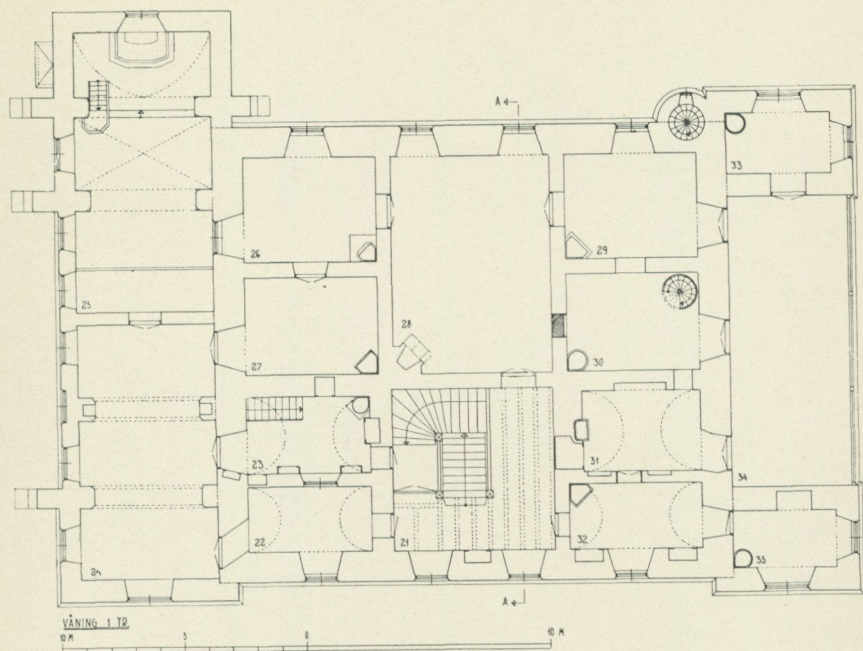

Bild 2. Bogesund, plan av andra våningen. Skala 1 : 300. Uppmättn. av förf. 1946.

demus Tessin d. ä. ha utfört ritningar till ett stort antal sådana anläggningar. Planen tyckes vara ganska lik ett projekt, som den förstnämnde gjorde åt Axel Oxenstierna för Fiholm. Även om det ej kan påvisas att någon av de nämnda arkitekterna varit bunden vid arbetet, har det dock rönt starkt inflytande av dem. Med kännedom om att Per Brahe redan 1642 hade anställt dalkarlar för röjning på Bogesund, synes det ej uteslutet att de la Vallée varit anlitad.

Slottet består av ett hus med nästan kvadratisk plan av fyra våningars höjd. Bottenvåningen är lägre än de övriga, och dess rum äro alla välvda, bild 1. Från vestibulen (rum 1) med tre kryssvalv går trappan upp. På sidorna ligga två kryssvälvda rum. Det norra är kök (rum 2), sannolikt från begynnelsen. De

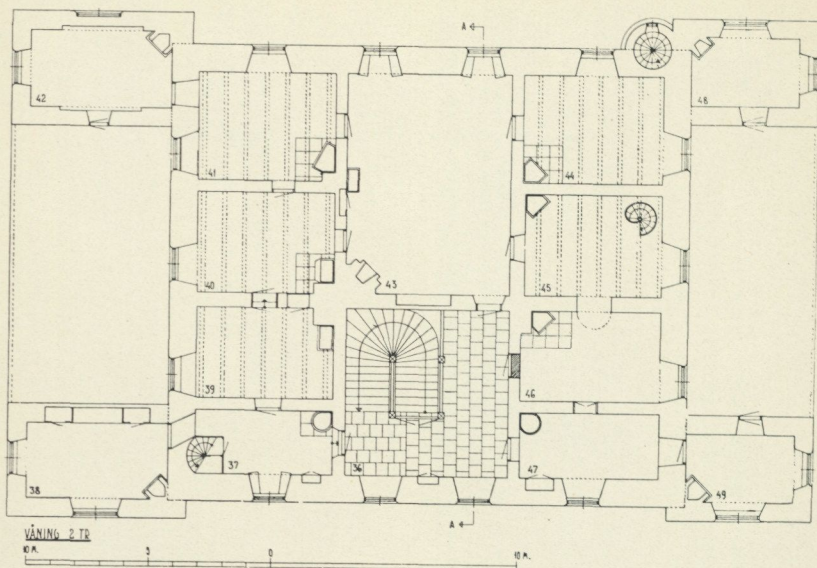

Bild 3. Bogesund, plan av tredje våningen. Skala 1 : 300. Uppmättn. av förf. 1946.

Övriga utrymmena äro tunnvalvda källare, som blott ha små fönstergluggar.

Våningarna en och två trappor upp äro lika, bild 2 och 3. I mitten mot öster ligger en stor sal och på ömse sidor två bostadssviter, sannolikt grupperade så, att de båda östra rummen varit förmak med ingång från salen, de i mitten sovgemak och därpå garderober med direkt ingång från trapphuset. Invid detta lågo dessutom två rum, som troligen varit isolerade och avsedda för tjänare eller förråd. En av mellanvåningarna var vanligen slottsherrskapets bostadsvåning, den andra gästvåning. Översta våningen har en något avvikande plan, bild 4. På södra sidan trapphuset ligger ett förmak och därinnanför den stora festsalen, nu avdelad i två rum. Norra sidan upptages av ännu en bostadssvit, den som vanligen avsågs för särskilt förnämna gäster.

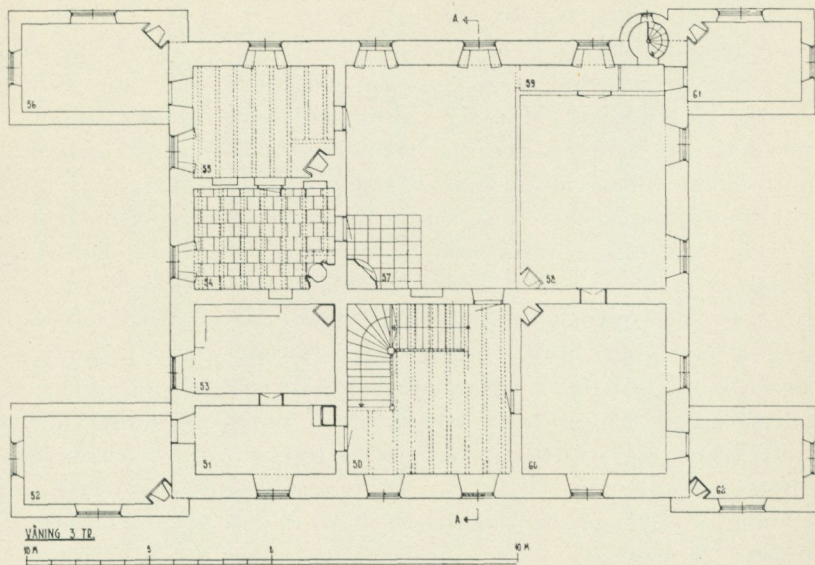

Bild 4. Bogesund, plan av översta våningen. Skala 1 : 300. Uppmättn. av förf. 1946.

Den angivna hävdvunna användningen av rummen synes dock ej här i detalj ha tillämpats. I ett inventarium 1728 talas om salen 2 tr. upp med grevens kammare och sängkammare samt tre andra kammare. I denna våning bodde alltså på denna tid slottsherren. I fjärde våningen nämnes kungssalen. På vinden låg biblioteket. Andra våningen (1 tr. upp) är här ej nämnd. Men i ett tidigare inventarium från 1680, Per Brahes dödsår, uppräknas andra rum, ehuru ej lokaliserade. De synas dock ha nämnts i ordning uppifrån: Stora salen (3 tr. upp), matsalen, grevens och grevinnans sängkammare, fru Kristina Brahes kammare (2 tr. upp?), nedre förmaket, mellankammaren, biblioteket, silverkammaren, drabantkammaren, rustkammaren, bokhållarens, lakejernas, fogdens, skaffarens kammare (1 tr. upp?). Vi få då 10 rum i andra våningen, som dock innehåller blott 9. Man kan dock våga antaga, att rustkammaren

låg i bottenvåningen i det välvda rummet söder om vestibulen, en ej ovanlig placering.

Svecia-sticket, bild 9, ger oss en god föreställning om hur exteriören tedde sig. Man ser västra och södra sidorna. Bägge fasaderna ha fyra fönsteraxlar. Huvudporten på västra sidans mitt är alltså placerad mellan två sådana.

I hörnen löpa släta hörnkedjor. Huset krönes av ett något insvängt sadeltak, varsnock är avskuren av en nästan plan del, så att en takterrass med balustrad bildats utefter hela längden. I hörnen sitta spiror med vindflöjlar. Skorstenarna äro fyra och gå upp invändigt. Fönstren äro täckta av omväxlande triangulära och segmentformade gavlar. Sidostyckena äro släta. Portalen har rundbåge och däröver arkitrav, buren av skulpterade sidostycken. På arkitraven vilar en kartusch med dubbelvapen, infattad av voluter och krönt med segmentformat överstycke. Våningen i tr. upp har mindre höjd än de två övre och lägre fönster. I verkligheten äro de dock lika höga och ha numera fönster av samma storlek. På södra gaveln är ett ur infattat.

För datering av byggnaden finnas ganska bestämda hållpunkter. I en kammare (rum 54) i översta våningen finnes årtalet 1653 tillsammans med byggherrens och hans makas namn målat på två takbjälkar. Då bör alltså måleriarbetet vara avslutat. I Nordiska museet finns en av de fyra flöjlar, som suttit på takets hörn, med initialerna P. G. W. 1650 (Peder Grefve till Wisingsborg), bild 5. En skrivelse från byggherren, daterad Åbo 1648, visar att bygget då kommit långt. Han uppmanar där fogden att påskynda gavlar och taktäckning. År 1651 kunde han flytta in i slottet. Redan i oktober 1642 talas om murningsarbete på Bogesund och på våren samma år hade, som förut nämnts, röjningsarbeten påbörjats.

I jämförelse med andra kända herrgårdsbyggnader från denna epok har Bogesund många ytterst egendomliga drag. Dess nästan kvadratiske plan är ovanlig för tiden. Den förhärskande typen under 1640-talet representeras av långsträckt hus, såsom t. ex. Ulvsunda, Jakobsdal, Krusenbergs, Årby och av flera Stockholms- och Uppsala-hus. Taken ha antingen höga, rikt sirade

Bild 5. Vindflöjel från Bogesund med Per Brahe d. y:s monogram. Nordiska museet 219, 688.

gavlar enligt flamska eller tyska förebilder, eller ock äro de valmade på franskt maner. Hörnkedjor och fönsteromfattningar äro oftast kamformigt rusticerade. De ledande arkitekterna voro Hans Kristler och Simon de la Vallée, vilka verkade i Sverige resp. 1630—43 och 1637—42, den förre i en mera germanskt präglad stil, den senare representerande en fransk-holländsk riktning, som dock ej ännu hunnit influeras av den palladianska andan.

Det är tydligt att mera moderna inslag gjort sig gällande vid planeringen av Bogesund. Planerna av huvudvåningarna, en och två trappor upp, ha starka beröringspunkter med Palladios mindre lanthus eller med holländska byggnader, som äro influerade av dessa. Likhet kan sålunda spåras med såväl villa

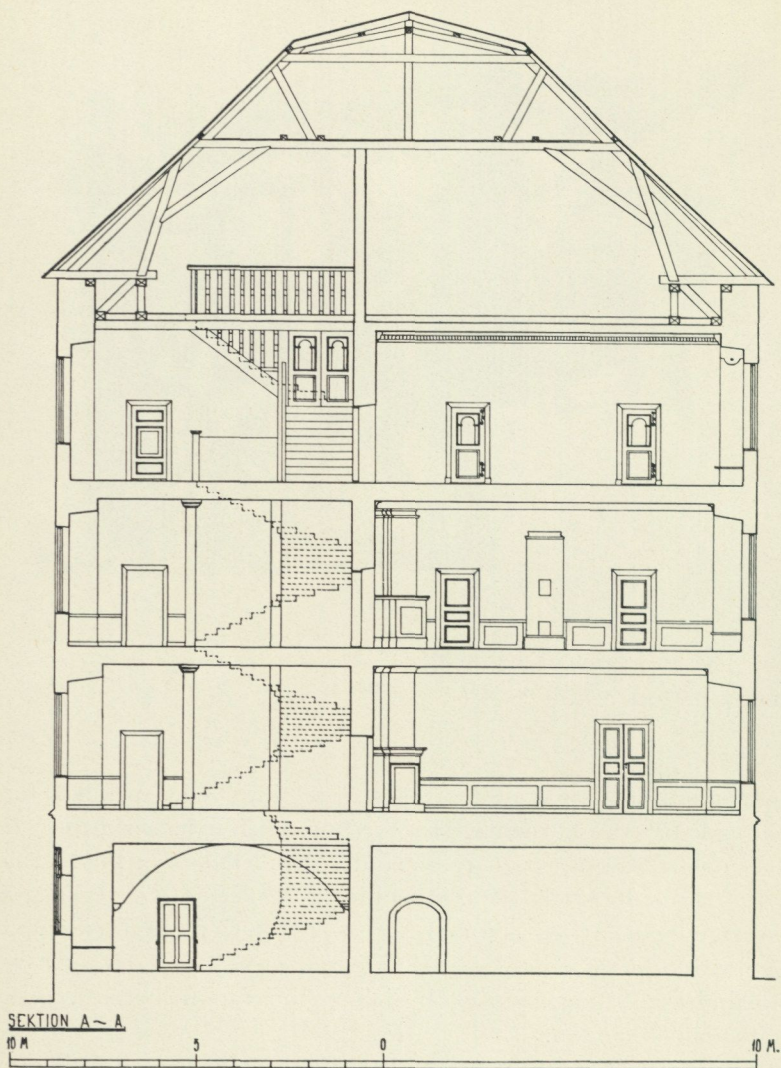

Bild 6. Bogesund, sektion genom byggnadens äldsta parti. Skala 1 : 200. Uppmåtn. av förf. 1946.

Ragona vid Le Ghizzole som Mauritshuis i Haag (1633—44).¹ En väsentlig skillnad är blott, att i dessa hus trappan och ingången till salen ligger i mitten, så att symmetrien blir fullständig. Här är trappan förskjuten åt ena sidan. I bottenvåningen har man sökt full symmetri genom att markera en dubbeltrappa med några falska steg, som sluta vid en dörr på ena sidan. Men denna anordning är sannolikt gjord vid en restaurering på 1700-talet. Att översta våningen fått en från symmetrien helt avvikande plan torde bero på att ett tillräckligt stort festgemak ej på annat sätt kunnat inkomponeras i den hopträngda planfiguren.

Det kvadratiske huset har ju också anor i äldre svensk byggnadskonst. Från medeltidens försvarstorn levde det vidare under Vasatiden och in på 1600-talet. Det användes under den senare tiden kanske mest för mindre jakt- och utsiktsslott, t. ex. i Per Brahes Brahehus, som har kubisk form med tre fönsteraxlar på ena sidan. Planen är för mig okänd. En likartad plan företer också Sundholmens fäste. Det är ju möjligt, som Nisser antar, att greve Pers traditionsbundna åskådning inverkat på valet av byggnadstyp, och att hans "arkitekt" i den inpassat en modern plan i palladiansk anda.

Sannolikt har dock greven enligt tidens sed anlitat en skicklig murmästare som ledare vid bygget. Nisser nämner två personer, som 1642 arbetade vid Bogesund, nämligen Hans murmästare och Per byggmästare, den senare möjligen identisk med en dalkarl Per Ericksson. Arbetet leddes av den senare, påstår Nisser. Byggmästare var emellertid vid denna tid synonymt med timmermansmästare, varför det är mera troligt, att mästern Hans var ledaren. Vid uppförandet av Karl Karlsson Gyllenhielms Karlberg var 1637—38 murmästaren Hans Drisell arkitekt och byggnadsledare. Han sändes sedan till Sundbyholm för att under de närmaste åren sköta riksamiralens slottsbygge där. Det kan måhända antagas, att han efter hemkomsten blivit engagerad av Per Brahe vid Bogesund. År 1649 blev han

¹ Jämför planer i Lundberg, Herremannens bostad, sid. 78 och 80.

amiralitetsmurmästare, alltså ungefär när murningen vid Bogsund bör ha varit färdig. Han blev mästare 1636 och var ålderman i skrået från omkring 1645 till 1653. En annan känd murmästare med samma förnamn var Hans Förster, vilken dock var sysselsatt med Jakobs kyrka 1641—45 och därefter med Kronobageriet och med flyglarna på Jakobsdal samt från 1648 med Kristine kyrka i Falun, varför han ej gärna kunnat sköta även Bogesundsbygget. Andra murmästare med detta förnamn, upptagna i murmästarlängden, voro Hans Grot, mästare 1620, Hans Felttman, mästare 1628, och Hans Bengdtzon, som blev mästare 1642 men dog redan 1643. — Emellertid är det sannolikt att någon, som haft kännedom om moderna riktningar, medverkat vid planläggningen, även om byggnaden som helhet knappast verkar som en enhetlig skapelse av en god arkitekt.

Ett ovanligt inslag är, som Nisser påpekar, takterrassen. Han visar en teckning av en sådan, som har stor likhet med Bogesunds, förvarad på Börringekloster och tillskriven Nicodemus Tessin d. ä. Andra byggnader med takterrass, vilka förekomma i Svecia, ha alltid valmtak. Så är fallet med t. ex. Makalös, färdigt omkring 1640, och med Stjärnorp, vars uppbyggnad för övrigt har vissa drag gemensamma med Bogesund. Även här anses Tessin ha haft sin hand med. Detta slott byggdes dock först på 1650-talet. Andra sådana tak finnas på Brunnsholm, vars historia för mig är okänd men som synes vara senare byggt, samt på det förutnämnda lilla Brahehus och det ännu mindre Brahehälla, bägge tillhöriga Per Brahe. Jean de la Vallée gav även Karlberg en dylik terrass på 1670-talet.

Kopparstickets fasader visa släta fönsteromfattningar med omväxlande spetsiga och runda gavelkrön, arkitekturelement som äro alldeles nya. Moderna drag äro också de raka hörnkedjorna och även de invändiga skorstenarna. Dessa förlades tidigare vid ytterväggarna.¹

¹ Bland de föreskrifter som L. De Geer gav för sitt bygge vid Götgatan, som började uppföras först 1646, och som då utan tvivel var landets mest moderna byggnad, påpekas särskilt, att "spisarna av mursten skola läggas tillsammans i mitten".

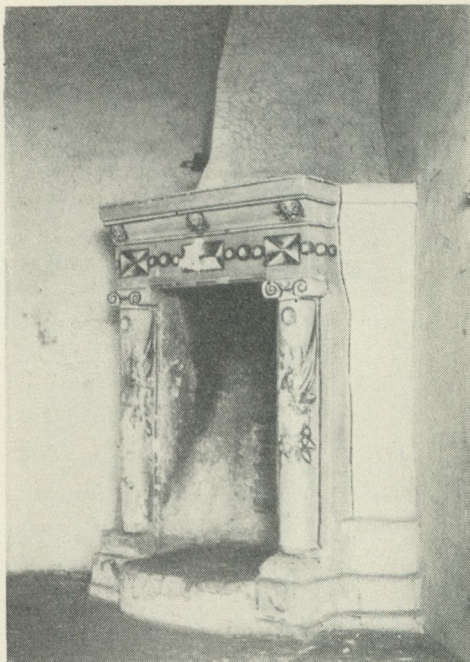

Bild 7. I rum 54 står en öppen spis, slätputsad med målad ornering i svart färg.

Portalen är troligen gjord av någon av de många vid denna tid verksamma bildhuggarna i Stockholm. Mästaren kan vara t. ex. Johan Wendelstam, som under 1640- och 50-talen byggde flera liknande portaler i staden. Den företeer även stora likheter med södra portalen på Tyresö kyrka, vilken av Upmark d. ä. attribuerats till Heinrich Blume. Såväl bjälklag som takstolar äro bevarade. De förra, som haft synliga bjälkar, äro dock nu till större delen inklädda. Takstolarna ha påsalats under 1700-talet, då terrassen togs bort och taket fick den för denna tid karakteristiska brutna formen.

Vi skola nu betrakta det inre och se vad som återstår av den

ursprungliga inredningen. Det är huvudsakligen den översta våningen, som har sin karaktär i någon mån bevarad.

Till alla delar ursprunglig torde kammaren norr om kungssalen vara (rum 54). Den har bjälklag med synliga bjälkar, vars listverk är rödmålat på grå botten, och frisen mellan dem på väggen är dekorerad med beslagsornamentik. Det är här som inskriptioner äro målade på två bjälkar. På en står: "Petrus Brahe com. in Wisingsborg. R. Svetie drotzetus et gen. gubernator Magn. Ducatus Finlandiæ Anno 1653." På den andra: "Christina Catharina Stenbock com. in Wisingsborg 1653." Anmärkningsvärt är att denna grevens första gemål avled redan 1650, och att han 1653 gifte om sig med Beata de la Gardie. Rummet har vidare en putsad spis flankerad av kolonner och målad med svarta, grova ornament, bild 7, ett inmurat skåp med skulpterad dörr och omfattning samt stengolv. Fönstersmygarna i denna våning äro av gammalmodigt, numera sällan bevarat utseende. De äro välvda och ha en enkel putsuppläggning i valvet, avslutad nedåt med en halvcirkel och en droppe. På bägge sidor finnas murade sittbänkar med träskiva, av liknande slag som t. ex. i Vadstena slott. Hörnkammaren bredvid (rum 55) har likaledes murad spis och målning mellan bjälkändarna, här i form av miniatyrlandskap av samma slag som även förekommer på den bevarade dörren i vindstrappan.

Den stora kungssalen (rum 57, 58) är numera tudelad av en sekundär vägg från 1800-talet. Dess stora hörnspis är riven och ersatt med ett enkelt hörnshåp. Golvet är här av väldiga plankor, 14 à 15 tum breda och lagda utan fris. De äro dymlade och vila direkt på ett skift tegel, som lagts i stället för fyllning. Plankorna äro i skarvarna hopfogade med på sidorna infällda järn (tumsbreda och en fot långa), fästade med fyra spikar, och äro alltså ej spikade i något träunderlag. Taket har troligen varit panelat från början och har en list med tandsnitt, även den lik de i Vadstena slott befintliga. Senare har taket blivit målat på det för 1670—80-talen så vanliga sättet med imitation av stucktak. Detta gjordes måhända 1669—70, då målaren Berendt Vogel enligt räkenskaperna arbetade i slottet.

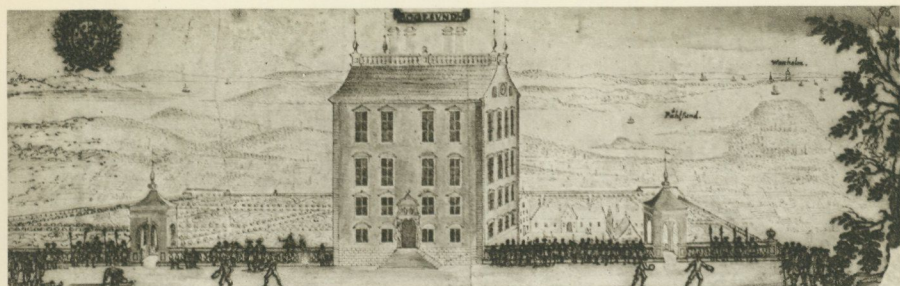

Bild 8 och 9. Bogesunds slott enligt förlagan till sveciabilden.

Bild 10. Väggmålning i den översta trappans vilplan.

Bild 11. Bogesunds slott, östra fasaden.

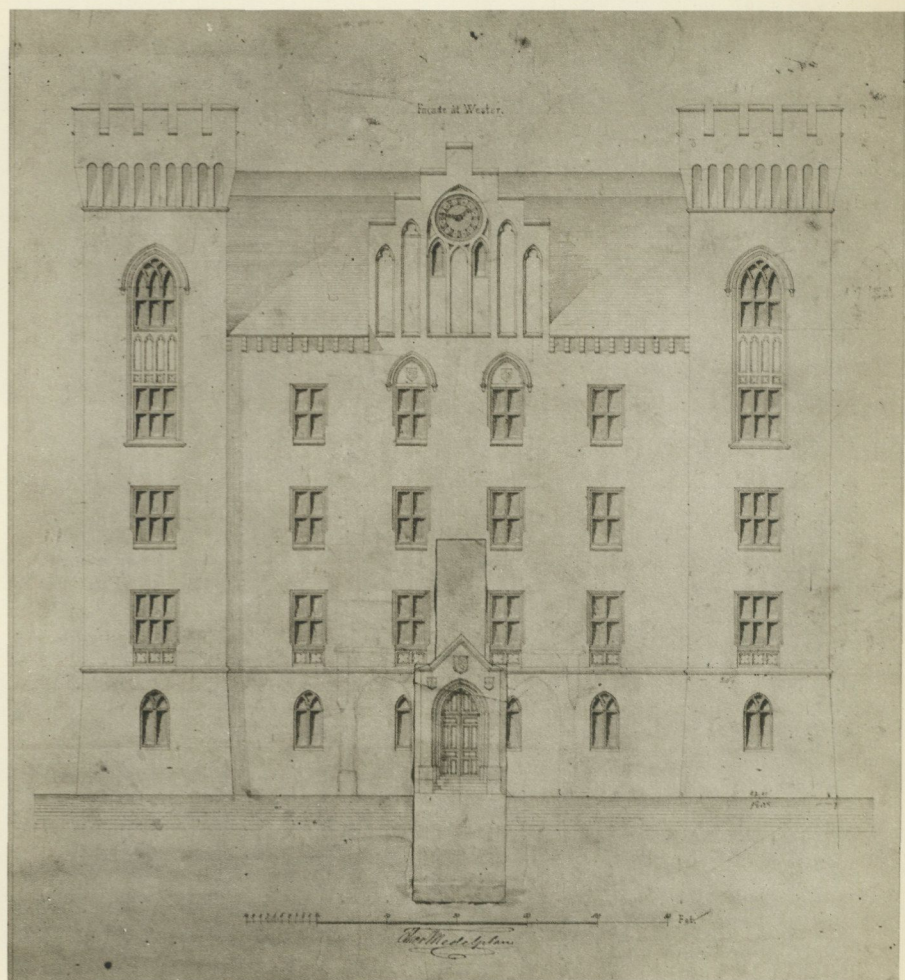

Bild 12. Ritning till ombyggnad, västra fasaden, signerad av Thor Medelplan.

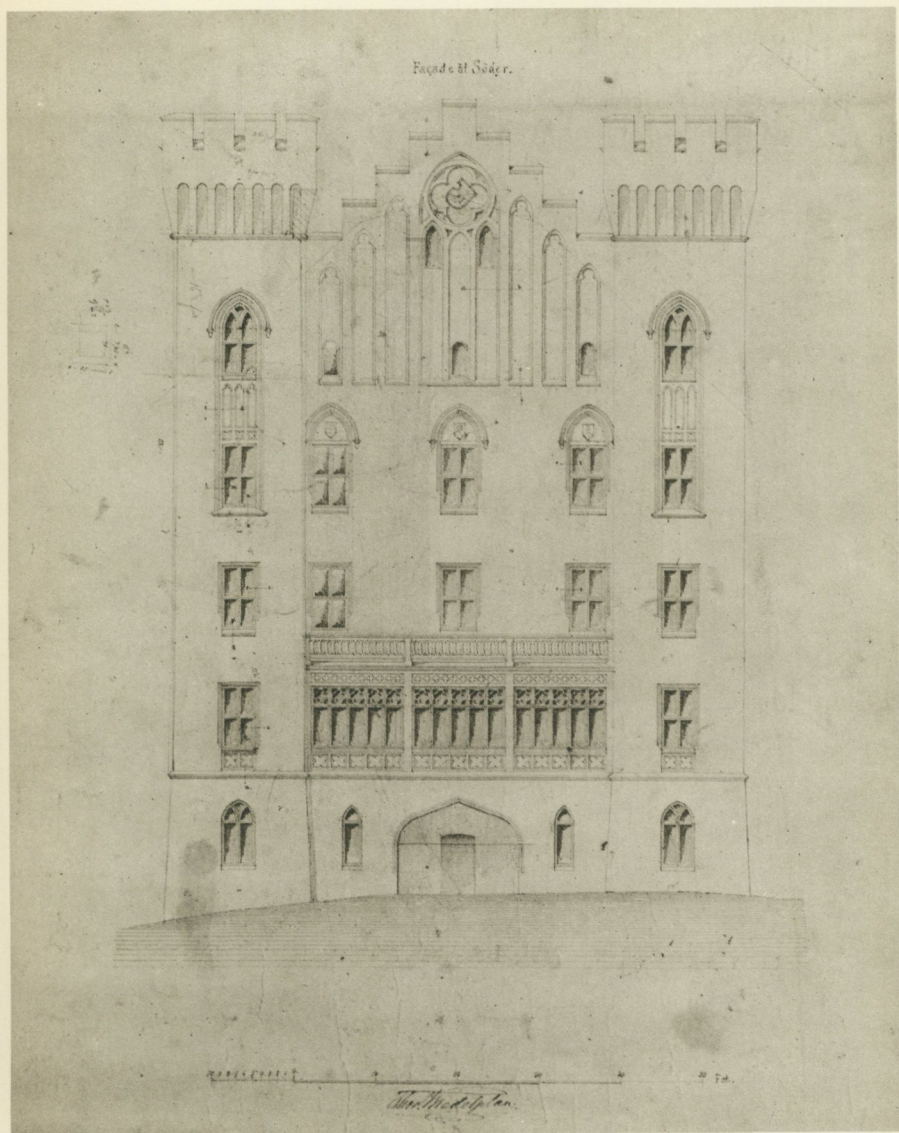

Bild 13. Ritning till sydfasaden, signerad av Medelplan.

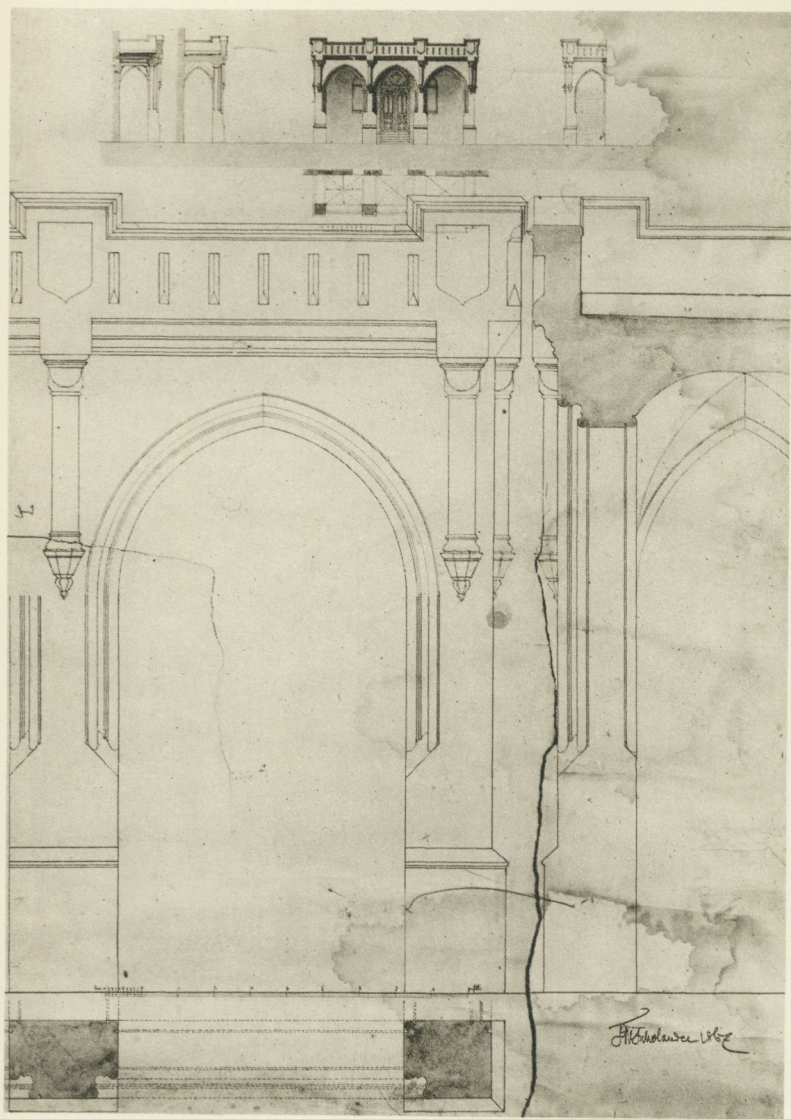

Bild 14. Detaljritning till portiken av F. W. Scholander.

I detta och nyssnämnda rum finnas kvar fyra enkeldörrar av den tidiga 1600-talstyp, bild 15, som har övre fyllningen utbildad till ett bägfält — ett välkänt motiv från samtida predikstolar, bänkinredningar, skåp och kistor. En liknande dörr med landskapsdekoration sitter i vindstrappan, bild 14. Dörrarna äro enkelt utförda av furu och ha kvar sina kraftiga gångjärnsbeslag med smidda ornament. Kungssalen har under senare tider helt degraderats. Takmålningen har överspänts med papp, rummet har delats och liksom nyssnämnda kammare använts som förvaringsrum.

Trapphuset torde också i stort sett vara ursprungligt, även om dörrar och väggbehandling ändrats i de olika våningarna. Trappan är i de två nedre loppen av sten, högre upp av trä. Den är ganska monumental och bekväm. I översta våningen och på vinden har den ett högt räcke med svarvade dockor. På väggarna i översta loppet mot vinden äro knektar målade för att liksom försvara trappan mot anfall, bild 14. I det nedersta trapploppet är på motsvarande sätt en trumslagare framställd. Mästaren till dessa trappmålningar är kanske Hans Borckhart, som 1653—59 utfört målningsarbete på slottet. I mellanvåningarna är trappans sydsida inbyggd med en trävägg och loppen flankeras av kraftiga träpelare med baser och kapital. Trapphusets golv äro lagda av tegel i vanligt fiskbensmönster.

Bjälktaken äro bevarade i trapphuset och i fem rum i våningen 2 tr. upp, ehuru ommålade.

Det är påfallande med vilken enkelhet, för att ej säga torftighet, som den mäktige greven låtit utstyra sitt slott. De bevarade rummen borde dock vara de mest representativa. Dyrbarare materiel förekomma inte alls. Om man jämför kvalitén med t. ex. Axel Oxenstiernas Tidö, som blev färdigt under 1640-talet, är skillnaden himmelsvid. Som Nisser påvisar, synes den dekorativa utstyrseln i stor utsträckning ha kompletterats med tavlor och konterfej, särskilt av Per Brahes förfäder och släktingar, men även av andra tidens stormän. I kungssalen hängde sålunda elva Braheporträtt.

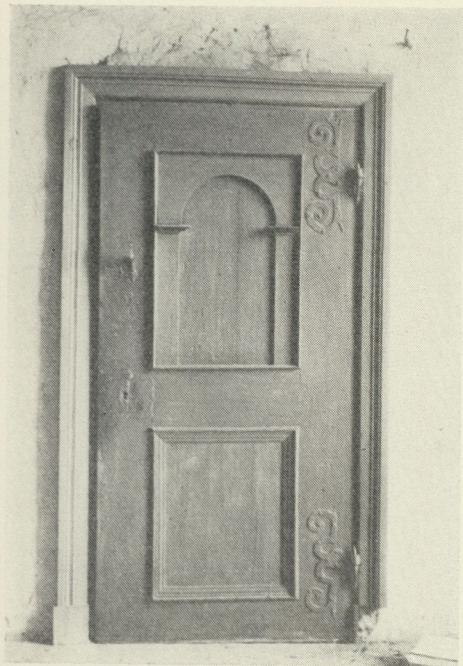

Bild 15. I översta våningen finnas enkla dörrar bevarade från byggnadstiden.

Andra tider ha satt sin prägel på de flesta av de övriga rummens inredning. En tidig tillsats utgör en spis av kalksten i mitsalen 1 tr. upp (rum 28). Den är snarast av karolinsk typ med en enkel, ganska tunt profilerad list kring den fyrkantiga öppningen och täckt med en profilerad hylla. Ett par dörrar i översta trapphallen, vilka dock äro stympade, kunna vara från samma period (1690—1700?). En serie gröna kakelugnar uppsattes under 1700-talet. En del av dessa ha på 1860-talet övermålat i nygotisk stil.

En genomgripande nyinredning har företagits under gustaviansk tid, sannolikt då Gustav III:s vän greve Albrekt von Lantingshausen var ägare (1774—1820). Denne var en fint

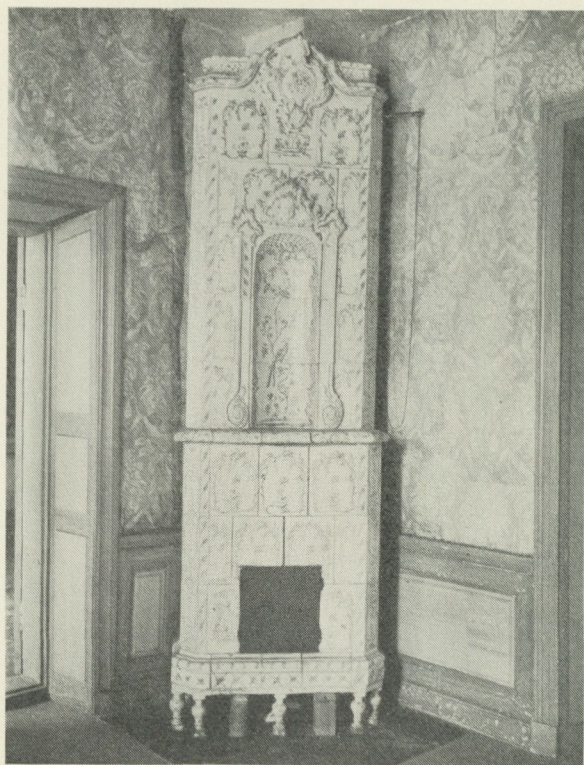

Bild 16. Kakelugn i andra våningen, rum 26, med träfot och rokokomässig dekor i blått.

bildad man, militär, hovman och konstnär, och blev hedersledamot i Konstakademien. Inredningarna två trappor upp äro i allmänhet från denna tid. Dörrar av vanlig gustaviansk typ och bröstpaneler ha insatts. Tapeter med målat ramverk finns kvar i salen 2 tr. upp (rum 43). Kvalitén är ganska enkel med undantag för en blådekorerad kakelugn, som står i nordöstra hörnrummet 1 tr. upp (rum 26), bild 16. Med sina typiska rokokodrag torde den tillhöra 1770-talet. Den nedre trappfarstun blev något senare ändrad med förut nämnda sken-

symmetriska anordning. I farstun murades en absid, där sedermera Abraham Brahes porträttbyst haft sin plats.

Nästa restaurering kan hänföras till 1800-talets förra del, sannolikt till omkring 1820, då dottern Johanna Karolina von Lantingshausen, gift med friherre Nils von Höpken, tillträdde egendomen. De fyra rum som ligga invid vestibulen i tr. upp gjordes lägre och försågos med segmentformade tunnvalv (rum 22, 23, 31 och 32). Ett av dem inreddes med alkov och skåp till sängkammare (rum 32). En ny kakelugn insattes här, en annan i kolonnform förekommer i samma våning (rum 23). Till en del av dessa rum gjordes smala och låga pardörrar, som uppslagna passa in i murtjockleken. Under denna tid delades troligen Kungssalen med en mellanvägg. Den vackra huvudporten med omgivande tråpilastrar och skulpterat överstycke hör också till denna epok.

Vi äro nu framme vid den tidpunkt, då 1860-talets stora ombyggnad utfördes. Byggherre var hovmarskalken friherre Nils Albrekt von Höpken, som — sedan han 1845 lämnat den militära banan — helt ägnade sig åt sina stora egendomars skötsel, av vilka särskilt Bogesund intresserade honom.

Den ombyggnad, som han lät verkställa, har enligt gängse uppgifter planerats och ritats av professor F. W. Scholander. Vid utförandet skulle arkitekten Medelplan ha medverkat. En serie om sex stycken nyfunna originalritningar ger oss en annan bild av arbetets gång. Dessa ritningar visa slottets fasader mot söder, väster och norr, den senare med sektioner av de nya delarna, två planer av tillbyggnaderna i bottenvåningen och i tr. upp, fasader och sektioner av slottskapellet samt en ritning med detaljer av fasadens listverk. Samtliga ritningar äro signerade Thor Medelplan, men ej daterade. Dessa ritningar, som äro minutiöst tecknade med tusch, ha legat till grund för ombyggnadens väsentliga delar, bild 12 och 13.

Arkitekten Thor Medelplan är ett ganska okänt namn inom svensk byggnadshistoria. Enligt uppgifter, som välvilligt lämnats av professor Erik Lindberg, var han född 1832 och dog redan 1863. Han var under åren 1849—59 elev vid Konst-

akademiens arkitektskola, den enda inhemska utbildning som stod den tidens arkitekter till buds. Hans lärare var F. W. Scholander och hans kamrater Helgo Setterwall och F. G. A. Dahl. Dessa tävlade 1859 om prisämnet "Ett universitet" och fingo alla utmärkta lovord. Ingen medalj utdelades emellertid, eftersom samtliga tävlande för mycket frångått sina skisser. Medelplan blev e. o. konduktör i överintendentsämbetet 1855 och medlem av den nybildade Konstnärsklubben 1857. Hans huvudsakliga verksamhet synes ha varit förlagd till ämbetet. Där fick han sannolikt mest rita om omöjliga förslag till kyrkor och inredningar, vilka insänts för granskning. Enligt förteckning av olika arkitekters ritningar i Byggnadsstyrelsens arkiv finnas 16 blad av hans hand. Däribland märkas kyrkor i Hille (1860) och Vrigstad, kyrktorn på Södra Härene och Grolanda (1857), orgelfasader i Bjursås, Östra Tommarp, Barkåkra, Follingbo, S:t Ibb och Edsvära, predikstolar i Gustav Adolf (Skara stift) och Stora Råby samt altare i Motala och Dunker.

Bogesundsprojektet tycks ha varit hans mest betydande arbete. På grund av hans tidigt inträffade död fick han emellertid ej slutföra det, vilket i stället anförtröddes åt hans lärare, professor Scholander. Denne har emellertid troget följt elevens ritningar, även om en del modifikationer självfallet blivit nödvändiga.

Medelplans förslag är ett typiskt utslag av tidens romantiska intresse, som tog sig uttryck bland annat i beundran för den tidigare så föraktade medeltida byggnadskonsten. Redan på 1830- och 40-talen har Fredrik Blom ritat sådan borgarkitektur som Galärvarvets port på Djurgården eller kastellet på Kastellholmen. Av större betydelse för denna riktning är kanske lundaprofessorn C. G. Brunius' inflytande. Ett verk av hans elev H. J. Strömberg, nämligen Akademiska föreningens hus i Lund (1848), visar en arkitektur med krenelerade hörntorn, som starkt påminner om Bogesunds. Direkt från England, där riktningen var mest omhuldad, härstammar restaureringen av Stora Sundby slott, utförd efter den engelska arkitekten Robinsons ritningar på 1840-talet.

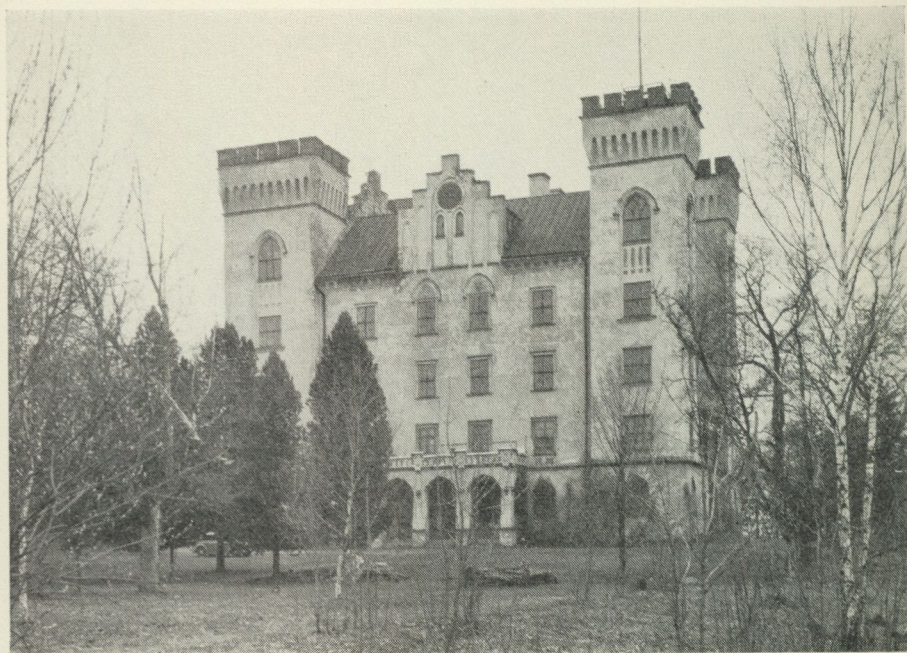

Bild 17. Entréfasaden med den 1867 utbyggda portiken.

Ritningarna visa hur Bogesund skulle tillbyggas med fyra krenelerade, lika stora hörntorn i fem våningar. På östra och västra fasaderna sattes mindre trappgavlar och över norra och södra fasaderna liknande gavlar över hela bredden. Dessa resa sig högt över det gamla taket och äro uppdelade med spetsbågade blinderingar, som i mitten avslutas med gotiserande vapen för olika ägare.

På södra sidan lades mellan tornen i tr. upp en stor vinterträdgård med hel glasvägg och på norra placerades på motsvarande plats en ny matsal, som med en trappa bekvämare än förr stod i förbindelse med köket. I förlängningen mot öster under hörntornet och ytterligare utbyggt inlades i bottenvåningen ett kapell, vars läktare står i direkt förbindelse med matsalen. Under kapellet ligger ett gravvalv.

Fasaderna försågos med gotiska omfattningar kring fönster och dörrar, i övre våningarna avslutade med spetsbågiga blindingar. Bottenvåningens och de nya tornens fönster välvdes med spetsbågar och taklisten försågs med konsoler. Ombyggnadsarbetet genomfördes 1864—67, således efter Medeplans död.

Avvikelserna från ritningarna äro som sagt obetydliga. Det norra tornparet har vidgats i nordsydlig riktning, tydligen för att få matsalen och kapellet bredare. Norra utbyggets fönster ha ökats från fyra till fem och matsalen har förlängts under västra tornet, varvid en stor spetsbågig stjärkring slagits över genombrytningen i tornväggen. Sydfasadens breda öppning har ändrats till en mindre bred port, och glasväggen har ett enklare utförande, bild 14. Kappellets fönster ha gjorts rundbågiga i stället för spetsbågiga.

En väsentlig skillnad visar dock entrépartiet mot väster. Medelplan hade ritat två förslag till gotiserande portaler. Dessa ha av Scholander ersatts med en portik med tre spetsbågiga kryssvalv. Till denna finnes ritningen kvar, signerad av Scholander 1867, bild 10. Ritningens maner är av helt annat slag än Medelplans minutiösa, det verkar mera kontorsarbete hos en hårt anlitad arkitekt. Även Scholander har ritat en ny spetsbågig port, men i verkligheten har den gamla vackra empire-dörren fått vara kvar, ett drag av pietet, som man kanske kan tillskriva byggherren.

På östra fasaden finnes också en nyhet, nämligen en vindeltrappa, som från marken invid sydöstra tornet leder direkt upp till en passage, som avskilts från Kungssalen. Trappan lär ha tillkommit för att besökande skulle kunna komma upp i det närbelägna tornet och beundra utsikten utan att behöva störa värdfolket genom att passera hela huset.

Tornens krenelering har klätts med plåt, vilket i hög grad fördärvar intrycket. Man fann troligen snart, att detta var nödvändigt för att hindra vittring av teglet. De två skorstenarna ha tagits bort och ersatts med fyra enligt det ursprungliga tillståndet.

De tillfogade nya delarna äro för vårt klimat alltför känsliga, särskilt sådana murpartier som stå fritt, såsom krenelering och trappgavlar. När sedan underhållet av plåtavtäckningarna under en följd av år eftersatts, har förstörelsen gått hårt fram. Trappgavlar och kreneleringar äro illa medfarna och sönderfrusna, taken över vinterträdgård och matsal delvis instörtade liksom även en strävpelare och en del av entréportiken. Fullständigt ruinerad är därför vinterträdgården och i det närmaste även den nya matsalen. Slottets äldre delar äro dock i stort sett väl bibehållna, ehuru väggbeklädnader och dylikt i stor utsträckning skadats. Några ersättningsarbeten torde här ej heller ha skett sedan 1860-talet, fränsett att en del nya kakelugnar satts in.

Av nyinredningar från denna ombyggnad är egentligen blott matsalen av större intresse (rum 24). Rummet uppdelas i tre partier av framskjutande murlackar, av vilka ett par ingå i tornmuren och ett annat utgör murade kakelugnar. I taket förenas dessa med dubbla träbjälkar. Takets mellanpartier äro med lister indelade i fyrpassliknande mönster. Fönstren krönas av en gotisk lambrekäng, skuren i trä. Väggarna äro indelade med en hög bröstpanel och däröver klädda med blå och vit tapet av holländsk damast. Dörrarna äro av vanlig senempiretyp med åttkantig mittfyllning och överstycken av trä indelade av spetsbågar och dekorerade med målade vapen. Murlackar och kakelugnar ha återigen målats i en underlig ornamentik med både gotiska och empireformer. Interiören gör ett förvillande intryck, men den är otvivelaktigt av stort intresse såsom ett mycket ovanligt prov på tidens inredningskonst. Taket är tyvärr till största delen instörtat.

De nya tornrummen ha givits en enkel utformning. De ha i allmänhet murade kakelugnar, dekorerade med gotisk ornamentik. En del är senare ersatt med vanliga vita kakelugnar. Väggarna ha en enkel bröstpanel och äro däröver inramade med likartat dekorerade bårder. En del av rummen äro ännu enklare. I slottets äldre del ha flertalet rum omtapetsrats. Av dessa har matsalen i tr. erhållit en stofttapet i karmosinrött,

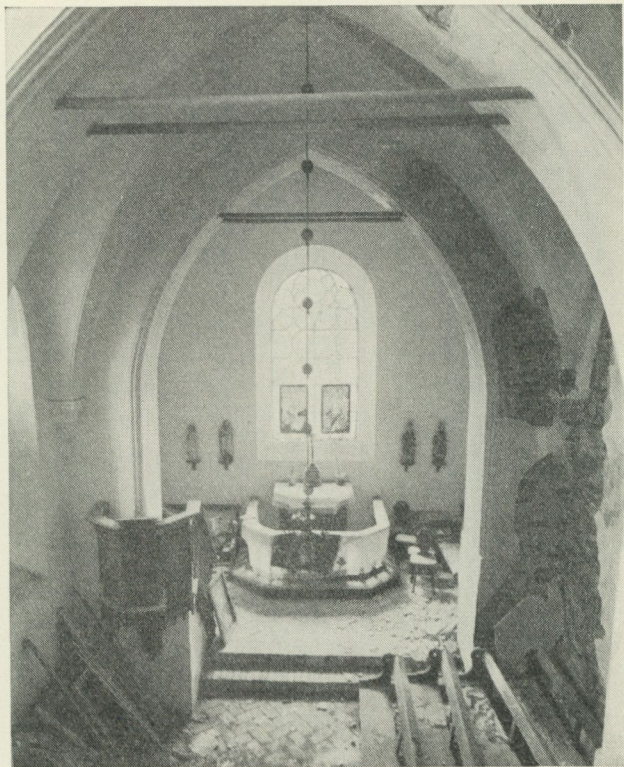

Bild 18. *Det lilla kapellet, rum 25, sett mot korpartiet.*

valtill snickeriet målats i varma rosafärgade toner (rum 28). Ett ganska svårt exempel på tidens färgsmak!

Gröna 1700-tals kakelugnar ha på några ställen målats på liknande sätt som de nya ugnarna i tornrummen. Det finnes också en stor kakelugn av den tyska typ med reliefgjutna gröna kakel, som vi känna från 1880-talets matsalar (rum 29).

En relik från äldre tider är måhända taket i ett rum i tr., som var sängkammare under sen tid (rum 30). Där finnes ett 1873 målat tak med liknande ornamentik som kungssalens. Sannolikt har man här målat om ett 1600-talstak. Detta rum

har satts i förbindelse med ovanliggande genom en spiraltrappa av järn. Vid en reparation 1906 uppsattes av allt att döma ytterligare nya kakelugnar och tapeter.

Det lilla kapellet, bild 18, är genom två spetsiga gördelbågar uppdelat i tre travéer. Den östra, koret, har tunnvalv, mellan-travén kryssvalv och den västra plant tak. Koret belyses av ett stort rundbågigt östfönster med gjutna järnspröjsar, och på dess norra sida är ett burspråk av trä utbyggt. Mittpartiet har ett liknande fönster, under det att den västra delen med läktarna belyses av tre vanliga fönster, varav två i övre planet. Golvet är av tegel och inredningen av enkel snickerigotik, karakteristisk för tiden. Läktaren har direkt förbindelse med matsalen.

Den lösa inredning och de konstsamlingar, som slottet har hyst, torde ha varit av ganska imponerande slag. Det finns ej här anledning att gå in därpå, utan hänvisas till redogörelser i bl. a. Uplands herrgårdar, Svenska slott och herresäten, Svenska konstsamlingarnas historia II av Olof Granberg, samt till W. Nissers uppsats om Per Brahe d. y:s Bogesund.

Litteratur. W. Nisser, Per Brahe d. y:s Bogesund, i Upplands fornminnesfören. tidskr. 43, 1933. — S. Karling, Trädgårdskonstens historia i Sverige, Sthlm 1931. — E. Lundberg, Herremannens bostad, Sthlm 1935. — T. Nordberg, Rosenhanska palatset på Riddarholmen, i Rig 1931, samt Karlbergs slott, Sthlm 1945. — H. Alm, Murmästareämbetet i Stockholm, Sthlm 1935.